

Mirosław Stanisław Wróbel, *Jezus i jego wyznawcy w Talmudzie. Analiza tekstologiczna, historyczna i socjologiczna* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013). Ss. 272. PLN 46.50. ISBN 978-83-7702-639-7.

KS. MARIUSZ ROSIK

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu
adres: ul. Katedralna 3/4, 50-328 Wrocław; e-mail: mrosik@pnet.pl

We wstępie dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej zatytułowanego *Naród żydowski i jego święte pisma w Biblii chrześcijańskiej*, wstępie, który w 2001 roku napisał kard. Joseph Ratzinger, czytamy: „Chrześcijaństwo narodziło się w łonie judaizmu I wieku i choć powoli odrywało się od niego, to jednak Kościół nigdy nie mógł zapomnieć swych żydowskich korzeni, jasno poświadczonych w Nowym Testamencie”. Z chrześcijańskiego punktu widzenia badanie styku obydwu religii, chrześcijaństwa i judaizmu, w czasie, gdy to pierwsze się rodziło, stanowi nie tylko konieczność dla głębszego uchwycenia własnej tożsamości wyznawców Chrystusa i korzeni, z której wywodzi się ich religia, ale przyczynia się także do wzajemnego poznania i szeroko rozumianego dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. W ten właśnie nurt wpisuje się książka ks. Mirosława Wróbla *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie. Analiza tekstologiczna, historyczna i socjologiczna* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013), który swoimi pracami, badaniami i działalnością popularyzatorską z jednej strony głęboko i nowatorsko interpretuje pisma chrześcijańskie, z drugiej zaś – bada wzajemne oddziaływanie obydwu religii, sięgając także do pism stricte żydowskich.

Omawiana pozycja poświęcona została tekstom Talmudu odnoszącym się do Jezusa i chrześcijan. Ostatnie pięćdziesiąt lat obfitowało w różne spojrzenia na postać Jezusa w nurcie judaizmu pierwszego stulecia. J. P. Sanders, w świetle apokaliptyki żydowskiej, widział w Jezusie eschatologicznego proroka swych czasów (*Jesus and Judaism*, 1985); F. G. Brandon dostrzegał w Nim rewolucjonistę, który miał doprowadzić do rewolty przeciw Rzymowi (*Jesus and the Zealots: A Study of the Political Factor in Primitive Christianity*, 1967); M. Smith patrzył na Jezusa przez pryzmat papirusów magicznych, dostrzegając w Nim cudotwórcę i maga (*Jesus the Magician*, 1978); H. Falk proponował poszukiwanie związków pomiędzy Jezusem a esseńczykami

lub szkołą Hillela (*Jesus the Pharisee: A New Look at the Jewishness of Jesus*, 1985); G. Vermes, w świetle materiału tradycji rabinicznej, sądził, że Jezus był galilejskim charyzmatykiem (*The Religion of Jesus the Jew*, 1993); B. D. Chilton natomiast, badając żydowskie targumy, uznawał Jezusa za wędrownego nauczyciela (później rabiego) z Galilei (*A Galilean Rabbi and His Bible: Jesus' Use of the Interpreted Scripture of His Time*, 1984). Każda z prac wyżej wymienionych autorów dąży do konfrontacji zapisu Nowego Testamentu ze źródłami żydowskimi. Autorzy ci skupiają się na wybranych zagadnieniach żywotnych w judaizmie i w nauczaniu Jezusa, i dokonują studiów porównawczych, zatrzymując się niekiedy dłużej na omówieniu relacji Kościoła do wspólnoty żydowskiej. W ten nurt wpisuje się także książka ks. M. Wróbla.

Tematyka ta jest bardzo słabo opracowana na gruncie polskim. Nie ma również wielu pozycji z tej dziedziny w całej biblioteczce światowej. A przyznać trzeba, że analiza tekstologiczna, historyczna i socjologiczna fragmentów Talmudu dotyczących Jezusa i Jego wyznawców stanowi istotny wkład do dalszych, pogłębionych badań nad percepcją chrześcijaństwa w optyce rabinicznej oraz nad potencjałem antychrześcijańskim w pismach żydowskich.

Poza wykazem skrótów, bibliografią, wstępem, zakończeniem, apendyksem, indeksem osobowym, indeksem odniesień i streszczeniem (angielskim i francuskim), praca zawiera trzy zasadnicze części, noszące kolejno tytuły: „Talmud”, „Teksty o Jezusie” i „Teksty o wyznawcach Jezusa”. Zaproponowana struktura pracy wydaje się logiczna i nie budzi zastrzeżeń. Struktura poszczególnych rozdziałów jest niezwykle przejrzysta. We wstępie Autor precyzuje cel swojej pracy. Jest nim próba odpowiedzi na pytania: w jakim stopniu teksty literatury rabinicznej interesują się osobą Jezusa i Jego wyznawcami? Jaki jest cel umieszczania passusów o Założycielu chrześcijaństwa i Jego uczniach w tekstach rabinicznych? Czy na podstawie literatury żydowskiej możliwe jest dotarcie do Jezusa historycznego? Czy teksty rabiniczne zawierają potencjał antychrześcijański i stanowią polemiczną odpowiedź do treści zawartych w Ewangeliach kanonicznych – zwłaszcza co do narodzin, działalności i śmierci Jezusa? Czy w tekstach tych można dostrzec ślady polemiki judaistyczno-chrześcijańskiej o status *verus Israel*? Na ile teksty te stanowią apologię żydowskiej tożsamości? Na ile posługiwanie się Talmudem przez wyznawców judaizmu oraz Nowym Testamentem przez wyznawców chrześcijaństwa – umożliwi prowadzenie między nimi autentycznego dialogu? Aby na powyższe pytania znaleźć przynajmniej częściową odpowiedź, ks. M. Wróbel stara się ukazać rabiniczne spojrzenie na Jezusa i Jego wyznawców, a także odczytać genezę toposu o Jezusie, Jego rodzinie i naśladowcach. A jak wiadomo, nie jest to zadanie łatwe.

Autor we wstępie precyzuje także metodę rozprawy. Jeśli teksty talmudyczne posiadają swoją paralełę we wcześniejszych tradycjach, wówczas stosuje metodę historyczno-krytyczną i przytacza dostępne źródła w celu analizy historii tradycji i redakcji danego tekstu. W analizie historyczności wypowiedzi zawartych w tradycjach talmudycznych w niniejszej pracy autor uwzględnia zarówno źródła poza-talmudyczne (pisma z Qumran, Nowy Testament, teksty apokryficzne, dzieła Józefa Flawiusza, Filona z Aleksandrii i pisma patrystyczne), jak i odkrycia archeologiczne. W pracy stosowana jest także metoda porównawcza uwzględniająca fakt, że jedno wydarzenie może być przekazywane w różnych wersjach oraz specyfikę przekazu nauki rabinów, w której na zasadzie „sporu” są przytaczane różne opinie na temat jakiegoś zagadnienia.

Instrukcja Papieskiej Komisji Biblijnej o interpretacji Pisma świętego wysoko ocenia zastosowane metody. Przyjmowana powszechnie do niedawna przez biblistów metoda historyczno-krytyczna, dziś w wielu wypadkach wydaje się już niewystarczająca. Papieska Komisja Biblijna stwierdza: „Klasyczne posługiwanie się metodą historyczno-krytyczną ma, rzecz jasna, swoje granice. Metoda ta może być stosowana do poszukiwania sensu tekstu biblijnego jedynie w historycznych warunkach jego powstawania, jest natomiast nieprzydatna przy próbach odkrycia możliwości znaczeniowych danego tekstu przy jego odczytywaniu na późniejszych etapach historii objawienia biblijnego oraz dziejów Kościoła. W każdym razie metoda ta przyczyniła się do powstania dzieł o wielkiej wartości z zakresu tak egzegezy jak teologii biblijnej” (*Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*).

W pierwszym rozdziale swej pracy ks. M. Wróbel w sposób syntetyczny opracował tematykę dotyczącą Talmudu jerozolimskiego i babilońskiego uwzględniając jego genezę i kontekst historyczny, strukturę, treść oraz tekst. W rozdziale tym przybliżona została zawartość Talmudu (Miszna, Baraita, Midrasz, Tosefta, Gemara) oraz zagadnienia metodologiczne ukazujące relację Talmudu do Nowego Testamentu. W rozdziale drugim zawarł zbiór tekstów talmudycznych o Jezusie w odniesieniu do Jego narodzin i pochodzenia; działalności i nauczania; śmierci i przeznaczenia. Poszczególne paragrafy zestawiają obok siebie tradycję ewangeliczną i tradycję talmudyczną w celu zbadania, na ile teksty rabiniczne stanowią reakcję i odpowiedź wobec treści zawartych na kartach Ewangelii. Obie tradycje są badane i komentowane w szerszym kontekście polemiki i napięcia pomiędzy judaizmem rabinicznym i chrześcijaństwem. W rozdziale trzecim ukazane zostały teksty odnoszące się do wyznawców Jezusa. W tym kontekście zostają uwzględnione najnowsze badania dotyczące Dwunastego Błogosławieństwa (*Birkat Ha-Minim*), Nazarejczyków (*Nocrim*), Heretyków (*Minim*), Ewangelii (*Gilionim*) i Ksiąg Heretyków (*Sifrei Minim*).

Ostatnią część pracy – rozdział podsumowujący – stanowi zakończenie. Z przeprowadzonych badań okazuje się, że późna datacja Talmudu (zarówno w wersji babilońskiej, jak i jerozolimskiej), nieściśłości natury historycznej i liczne rozbieżności z innymi źródłami pozbawiają fragmenty dotyczące Jezusa wartości historycznej. Są one jednak wyrazem sposobu postrzegania postaci Jezusa w środowiskach żydowskich tamtego czasu. Kwestia jest więc dość skomplikowana. Wydaje się, że talmudyści konfundowali różne osoby i epoki. Wynika z tego, że Żydzi współcześni Jezusowi nie poświęcali Mu tak dużej uwagi, jak się potocznie uważa. W Talmudzie Jezus przedstawiony jest jako syn nieprawego łoża (*Jew.* 4,3; 49,1; *Kalla* 51,1); Jego cuda dokonywały się w oparciu o praktyki magiczne (*Sanh.* 43,1 i 107,2; *Sot.* 47,2); miał podobno tylko pięciu uczniów, z których żaden nie okazał się wyjątkową osobowością (*Sanh.* 43,1); w swych publicznych wystąpieniach Jezus nie liczył się ze zdaniem mędrców i okazywał się ignorantem (*Gittin* 50,2; niektóre wersje mówią o „grzesznikach z Izraela”, inne o Jezusie, który po śmierci cierpiał męki z powodu swej nauki; 57,1); jako fałszywy mesjasz popełnił wielki grzech, ucząc Izraelitów niewłaściwej drogi życia (*Sanh.* 43,1); wyrok skazujący Jezusa na śmierć był ogłoszony rzekomo czterdzieści dni przed egzekucją, aby można było udowodnić jego bezpodstawność, jednak nie znaleziono motywów, dla których wyrok miałby okazać się niesłuszny (*Sanh.* 43,1), dlatego właśnie poniósł śmierć bluźniercy (*Sanh.* 67,1). Zarzuca Mu się także niemoralne prowadzenie się. Tym, co stanowi dla Żydów kamień obrazy, są także twierdzenia chrześcijan dotyczące nadprzyrodzonego poczęcia Jezusa i Jego bóstwa; koncepcje te spotkały się z jawnym sprzeciwem talmudystów. Z kart Talmudu wyłania się także negatywny obraz wyznawców Chrystusa.

Wartym podkreślenia jest fakt, że Autor samodzielnie dokonuje tłumaczeń tekstów oryginalnych na język polski, co świadczy o jego znakomitym poruszaniu się po zawiłościach języka Talmudu. Praca ta może umożliwić czytelnikom dostęp do źródeł rabinicznych odnoszących się do Jezusa i chrześcijaństwa, których znajomość jest niezbędna do lepszego zrozumienia wyznawców judaizmu i do prowadzenia autentycznego dialogu żydowsko-chrześcijańskiego. Koniecznie trzeba podkreślić także interdyscyplinarny charakter dzieła obejmującego nauki biblijne, historyczne, socjologiczne, psychologiczne, lingwistyczne, teologiczne. Dostrzegając wszelkie walory tego rzetelnego opracowania warto zwrócić uwagę na następującą kwestię: czy rzeczywiście wszystkie przytoczone teksty Talmudu dotyczą Jezusa lub Jego wyznawców? Ks. M. Wróbel twierdzi, że prezentuje teksty z Talmudu jerozolimskiego i babilońskiego, które *explicite* bądź *implicite* odnoszą się do Jezusa i chrześcijaństwa. Mało jednak jest uzasadniony wybór tych tekstów. Dla przykładu prof. Edward Lipiński w swym artykule „Pandera & Stada

and Jehoshua bar Perahya”, *Estetyka i Krytyka* 27/3 (2012) 51-66, twierdzi, że niektóre z tekstów omawianych przez ks. M. Wróbla wcale nie odnosiły się do Jezusa. Co więcej, autor identyfikuje historyczne postacie, o których teksty te mówią. Podobnie zresztą jednym chórem twierdzą autorzy żydowscy. Wydaje się więc, że należałoby głębiej uzasadnić, dlaczego ks. M. Wróbel wprost odnosi takie, a nie inne fragmenty Talmudu, jako mówiące o Jezusie i Jego wyznawcach. Jedną z możliwych (i narzucających się) odpowiedzi idzie w tym kierunku, iż teksty te początkowo wcale nie mówiły o Jezusie i chrześcijanach, ale przez późniejszych czytelników żydowskich Talmudu zostały zinterpretowane jako takie. W każdym razie przedstawione teksty talmudyczne i ich interpretacja, a także zestawienie ich z tradycją ewangeliczną, doskonale wpisuje się w światową polemikę na ten temat. Pomijając wskazane wątpliwości zaznaczyć należy, że książka ks. Mirosława Wróbla okazuje się inspirującą lekturą i wpisuje się w listę najistotniejszych publikacji dotyczących styku judaizmu i chrześcijaństwa.